

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

В. Андрейцев, Центр правничої допомоги та досліджень (м. Київ)

Правове регулювання договірних правовідносин на виконання науково-дослідних робіт: історико-правовий аспект

Виявлення особливостей договірних правовідносин на виконання науково-дослідних робіт повною мірою обумовлюється розвитком наукових досліджень, запровадженням їх результатів у практику, обсягом опосередкування правового регулювання цих правовідносин та його досконалості, відповідно до певного історичного періоду розвитку державності та правознавства.

Варто спершу зазначити, що у Зібранні місцевих законів західних губерній 1837 року¹, дія яких поширювалася свого часу на Подільську, Волинську, Київську губернії, у частині чинності законів Цивільних (частина II, книга перша, друга, третя, четверта) не містилося жодних приписів не лише у регулюванні цих договорів, але навіть договорів підрядних.

Не передбачалося спеціальних норм щодо урегулювання цих правовідносин і в проекті Цивільного уложення 1905 року, хоча моделі правових приписів щодо договору майнового підряду були зосереджені в окремій главі X «Підряд»², зокрема про будівельний підряд.

Відсутні були відповідні приписи і в Цивільному кодексі УСРР 1922 року³, Основах цивільного законодавства Союзу РСР та союзних республік від 8 грудня 1961 року⁴, Цивільному кодексі Української РСР від 18 липня 1963 року⁵.

¹ Див.: Кодифікація цивільного законодавства на українських землях / за наук. ред. проф. Р. О. Стефанчука, доц. М. О. Стефанчука. – К., 2009. – Т. 2. – С. 239–452.

² Там само. – С. 615–617.

³ Див.: Постанова ЦВК УСРР від 16 грудня 1922 року // ЗК УСРР. – 1922. – № 55. – Ст. 780.

⁴ Ведомости Верхов. Совета СССР. – 1961. – № 50. – Ст. 525.

⁵ Відом. Верхов. Ради Української РСР. – 1963. – № 1540-06. – Ст. 572.

Треба сказати, що і російські вчені зауважують із цього приводу про те, що в їхніх кодексах 1922 і 1964 років вказані договори на виконання науково-дослідних робіт, дослідно-конструкторських і технологічних робіт окремо не виділялися¹. І тільки в Основах цивільного законодавства 1991 року вперше у главі про підряд з'явилася стаття, присвячена договорам про виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт².

Дійсно, у главі «Підряд» (статті 91–98) зазначених Основ міститься ст. 97 «Договір про виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт», якою власне започатковане законодавче регулювання правовідносин про виконання науково-дослідних робіт (виділено нами. — В. А.), що й обумовило у подальшому кодифікацію законодавчого регулювання у цій частині на рівні суверенних держав, утворених на тлі бувшого Союзу РСР, до повноважень якого виключно належало раніше прийняття відповідних основ цивільного законодавства.

Проте значний історичний період правового регулювання характеризувався саме відомчим нормативно-правовим регулюванням правовідносин на виконання науково-дослідних робіт.

Як зазначав свого часу професор М. П. Ринг, чинна система правового регулювання у цій сфері склалася поступово, оскільки майже протягом 30-ти років у низці урядових постанов бувшого СРСР, як правило, відомчих нормативних актів епізодично вирішувалися окремі питання укладання і виконання договорів на науково-дослідні, конструкторські і технологічні роботи і лише після того, як були створені відповідні економічні передумови³.

Систему нормативно-правового регулювання договірних правовідносин на виконання науково-дослідних робіт у певний історичний період складали:

– урядові постанови та інші нормативні підзаконні акти союзного рівня, зокрема, постанова Ради Міністрів СРСР «Про поліпшення науково-дослідної роботи у галузі будівництва і промисловості будівельних матеріалів» від 6 серпня 1958 року⁴, постанова Ради Міністрів

¹ Брагинский М. М. Договорное право. Кн. третья : Договоры о выполнении и оказании услуг / М. М. Брагинский, В. В. Витрянский. – М., 2008. – С. 189.

² Там само. – С. 189.

³ Ринг М. П. Правовое регулирование договоров на выполнение и внедрение научно-исследовательских и конструкторских работ / М. П. Ринг // Сов. государство и право. – 1963. – № 11. – С. 66.

⁴ СП СССР. – 1958. – № 14. – Ст. 110.

СРСР «Про порядок фінансування науково-дослідних установ по сільському господарству» від 28 жовтня 1959 року¹, постанова Ради Міністрів СРСР «Про переведення галузевих науково-дослідних і конструкторських організацій на господарський розрахунок» від 01 квітня 1961 року², постанова Ради Міністрів СРСР «Про подальший розвиток науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах» від 20 лютого 1964 року³, постанова Ради Міністрів СРСР «Про зміну порядку планування затрат на науково-дослідні роботи і про розширення прав керівників науково-дослідних установ» від 22 березня 1967 року⁴ та ін.

Важливе значення для становлення і розвитку нормативно-правового регулювання договірних правовідносин на виконання науково-дослідних робіт відіграли директивні нормативно-правові акти урядового рівня, зокрема постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо підвищення ефективності роботи наукових організацій і прискорення використання в народному господарстві досягнень науки і техніки» від 24 вересня 1968 року⁵, постанова КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого поліпшення науково-дослідних робіт в галузі сільського господарства» від 2 жовтня 1968 року⁶.

Аналіз наведених вище урядових нормативно-правових актів дозволяє викласти деякі положення та висновки щодо формування та розвитку правового регулювання договірних правовідносин на виконання науково-дослідних робіт.

По-перше, запровадження нормативно-правового регулювання договірних правовідносин на виконання науково-дослідних робіт обумовлено прискореним розвитком науки і техніки у різних сферах господарювання, особливо в будівництві, промисловості, сільському господарстві, що сприяло в свою чергу подальшому науково-технічному прогресу перебудови традиційних галузей тодішнього народного господарства. А тому договірна форма виконання наукових фундаментальних і прикладних наукових досліджень найбільшою мірою сприяла опосередкуванню правових зв'язків розробників наукових проєктів, виконанню науково-дослідних робіт науковими організаціями та установами, тобто виконавців із різноманітними підприємствами, установами, організаціями, як замовниками виконання зазначених робіт.

¹ СП СССР. –1959. –№ 20. –Ст. 161.

² Там само. –1961. –№ 7. –Ст. 54.

³ Там само. –1964. –№ 3. –Ст. 15.

⁴ Там само. –1967. –№ 9. –Ст. 50.

⁵ Там само. –1968. –№ 18. –Ст. 122.

⁶ Там само. –1968. –№ 19. –Ст. 133.

По-друге, на час прийняття названих нормативно-правових актів, очевидно, зростають роль і значення наукових досліджень у вищих навчальних закладах, що сприяло підвищенню ефективності навчального процесу, поглибленню освіти, науки з практикою, застосуванню наукових методів у конкретних умовах народногосподарської діяльності тодішнього державотворення, які скеровувалися директивними нормативно-правовими актами, що впливали на процес правотворчості у бувшому Союзі РСР та союзних республіках.

По-третє, зазначені нормативно-правові акти продукували прийняття на відомчому нормативно-правовому рівні спеціальних актів тогочасного законодавства, які визначали правові форми договорів та порядок їх укладання на виконання науково-дослідних робіт та які конкретизували загальні приписи урядових актів законодавства стосовно окремих галузей народного господарства.

До таких відомчих нормативно-правових актів можна віднести типові положення та типові договори на виконання науково-дослідних робіт, які ухвалювалися конкретними міністерствами та відомствами, або затверджувалися органами держави функціонального призначення. До них можна віднести, скажімо, Тимчасове положення «Про порядок фінансування науково-дослідних робіт по сільському господарству» від 9 травня 1960 року, Типовий договір на виконання науково-дослідних робіт по сільському господарству, який затверджений відповідним міністерством 25 січня 1960 року¹, Положення «Про порядок укладання договорів на проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт науково-дослідними і конструкторськими організаціями, що знаходяться на госпрозрахунку», затверджене 7 вересня 1961 року², Типовий договір на виконання науково-дослідних робіт 1961 року³, Положення «Про науково-дослідну роботу у вищих навчальних закладах», затверджене 9 липня 1962 року⁴, Типове положення «Про порядок укладання господарських договорів і видачі внутрішньоміністерських замовлень на проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт, затверджене постановою Державного Комітету Ради Міністрів СРСР з науки і техніки

¹ Сборник постановлений приказов и инструкций по финансово-хозяйственным вопросам. – 1960. – № 8. – С. 23–27.

² Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования. – 1962. – №9. – С. 4–7.

³ Там само. – № 11. – С. 4–6.

⁴ Там само. – 1962. – № 9. – С. 8–12.

5 серпня 1969 року¹, та Типовий договір на проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт², Загальне положення про науково-дослідні, дослідно-конструкторські і технологічні організації, затверджене Державним Комітетом Ради Міністрів СРСР з науки і техніки від 13 листопада 1970 року³.

Наявність нормативно-правових актів відомчого та міжвідомчого призначення у формі типових, примірних положень, договорів у системі нормативно-правового регулювання договірних правовідносин на виконання науково-дослідних робіт — характерна ознака та тенденція розвитку джерел тогочасного договірного права. Як справедливо відзначала О. А. Беяневич, основне призначення таких джерел зводиться до того, що вони визначають необхідну, або бажану, з точки зору держави, модель договірного зобов'язання, а також спрощують процес укладання конкретних господарських договорів (узгодження умов договору)⁴.

Водночас варто відзначити, що це стосується власне не лише господарських договорів, а взагалі договірного права цивілістичного циклу (блоку цивільно-правового регулювання) в широкому розумінні права, що, зокрема, передбачалося ч. II ст. 66 Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік від 8 грудня 1961 року (із подальшими змінами і доповненнями), стосовно правил про окремі різновиди договорів підряду в частині обслуговування громадян з наданням права Радам Міністрів союзних республік затверджувати *типові договори* (виділено нами. — В. А.), відступи від умов яких, що обмежували права замовників, визнавалися недійсними (у ред. Указу Президії Верховної Ради УРСР від 30 жовтня 1981 року).

Відповідно до зазначених Основ, а також ЦК УРСР від 18 липня 1963 року, відносини, які виникали у зв'язку з розвитком досягнень науки і техніки, належали до відання Союзу РСР.

Модельний Цивільний кодекс країн СНД 1993 року, наприклад, визначив юридичну природу примірних умов договору (ст. 422)⁵, якою встановлено, що в договорі може бути передбачено, що окремі його

¹ Законодательство о капитальном строительстве. Т. 1. – М., 1977. – С. 583.

² Там само.

³ Экономическая газ. – 1970. – № 52.

⁴ Беяневич О. А. Господарське договірне право України. Теоретичний аспект / О. А. Беяневич. – К., 2006. – С. 184.

⁵ Кодифікація цивільного законодавства на українських землях / за наук. ред. проф. Р. О. Стефанчука, доц. М. О. Стефанчука. – К., 2009. – Т. 2. – С. 1053.

умови визначаються примірними умовами, які розробляються для договорів відповідного виду і опубліковані. Примірні умови можуть бути викладені у формі примірного договору або іншого документа, що містить ці умови.

З викладеного випливає, що за своєю нормативно-правовою природою примірні договори містять приблизний перелік певних умов, які мають міститися у окремих договорах цивільно-правового характеру, що відповідно потрібно відтворювати в окремих договорах, зокрема на виконання науково-дослідних робіт, за умови, що основним договором на їх виконання сторони домовилися про такі обставини, які надають їм можливість уточнити умови взаємних зобов'язань у процесі виконання зазначених робіт та отримання наукового результату відповідної якості.

Ця ідея була у подальшому реалізована і в новому ЦК України (ст. 630) щодо типових умов договору. Зазначеною статтею, зокрема передбачено, що договором може бути встановлено, що його окремі умови визначаються відповідно до типових умов договорів певного виду, оприлюднених у встановленому порядку. У разі якщо у договорі не містяться посилання на типові умови, то вони можуть застосовуватися як звичай ділового обороту за умови, якщо вони відповідають вимогам, встановленим для звичая (ст. 7 ЦК України).

Господарський кодекс України, зокрема, передбачає, що Кабінет Міністрів України, уповноважені ним органи виконавчої влади можуть рекомендувати суб'єктам господарювання орієнтовні умови господарських договорів (примірні договори), а у визначених законом випадках — затверджувати типові договори (ч. 2 ст. 179).

Далі цим Кодексом передбачається, що при укладанні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору, зокрема на основі примірного договору, рекомендованого органом управління суб'єктам господарювання для використання при укладанні ними договорів, коли сторони мають право за взаємною згодою змінювати окремі умови, передбачені примірним договором, або доповнювати його зміст, а також типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України, чи у випадках передбачених законом, іншими органами державної влади, коли органи не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови. (п. 4 ст. 179 ГК України).

Отже, у сьогоденні умовах наявна чітка законодавча формула щодо ролі та призначення примірних і типових договорів як правових форм

регулювання господарських договірних правовідносин, норми яких є загальними, незалежно від конкретних договірних правовідносин, включаючи і ті, які впливають із договірних зобов'язань на створення і передачу науково-технічної продукції (ст. 331 ГК України).

Застосування ж примірної або типової форми відповідних положень як джерел правового регулювання договірних правовідносин на виконання науково-дослідних робіт (за цивільним законодавством) або на створення і передачу науково-технічної продукції (за господарським законодавством) дозволяє на їх основі розробляти відповідні положення (інструкції тощо), як правові форми регулювання конкретних правовідносин з урахуванням галузі управління і народного господарства, специфіки виконання науково-дослідних робіт, створення і передачі науково-технічної продукції з альтернативними вимогами стосовно правових документів, що розробляються на підставі примірних (тобто рекомендованих) положень і обов'язкового дотримання вимог стосовно актів правового регулювання, які деталізують специфіку виконання зазначених робіт на підставі типових положень.

Такий стан нормативно-правового регулювання договірних правовідносин на виконання науково-дослідних робіт можна визнати, як значною мірою залежним від розвитку тодішньої цивільно-правової науки, яка, за словами проф. М. П. Ринга на той час виявилася невідповідною надати допомогу законодавцю у формуванні норм про взаємовідносини інститутів, конструкторських організацій і вузів із підприємствами і організаціями промисловості, будівництва, сільського господарства, транспорту, торгівлі та інших галузей народного господарства¹.

Варто у цьому зв'язку додати і те, що власне і законодавство у сфері наукової діяльності на той час не було сформоване як окрема галузь, недостатньою мірою проводилися наукові дослідження, які б були присвячені правовому статусу вченого та особливостей правового режиму здійснюваної ним наукової діяльності, що обмежувало правові можливості визначення договірно-правових засад щодо виконання науково-дослідних робіт.

Це прослідковується особливо у відомчому нормативно-правовому регулюванні, окремим нормативно-правовим приписам яких вказують на *договори про виконання науково-дослідних робіт* (виділено нами. — В. А.), інші визначають *«договори на виконання науково-дослідних робіт* (виділено нами. — В. А.).

¹ Ринг М. П. Договоры на научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы / М. П. Ринг. — М., 1967. — С. 10.

Сучасний ЦК України (ст. 892) визнав офіційну легалізацію договорів на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт. Отже, він надає відповідь на запитання: «Договори на що?», або «Договори на здійснення певних робіт», урахуваючи, що виконання означає певну дію, діяльність як відповідний процес. Адже виконання науково-дослідних робіт — процес наукового дослідження шляхом синтезу, аналізу відповідних явищ правового характеру, які обумовлюють формування певних наукових положень та висновків, які розглядаються, як «прирощення» нових знань про об'єкти наукового дослідження, що досягаються шляхом інтелектуальної, творчої діяльності.

Договори *«про виконання науково-дослідних робіт»* (виділено нами. — В. А.) — менш точне формулювання, оскільки відповідає на запитання «договори про що?», тобто як завершений у минулому процес наукового пізнання відповідних об'єктів незалежно від досягнутого наукового результату.

Отже, формула закону, у даному випадку ст. 892 ЦК України, на наш погляд, більш точна, оскільки вказує на форму договору, спрямованого на визначення умов виконання науково-дослідних робіт. У той же час, на нашу думку, не виключається також формулювання і словосполучення «договори щодо виконання науково-дослідних робіт», як найбільш вдалого відображення назви договорів та відповідних правовідносин, зокрема «договірних правовідносин щодо виконання науково-дослідних робіт», «договори на проведення наукових досліджень», що більшою мірою узгоджується із законодавством про наукову і науково-технічну діяльність.

Треба зазначити, що і ГК України (ст. 331) передбачає самостійну форму «договору на створення і передачу науково-технічної продукції», який передбачає увесь завершений процес, починаючи від здійснення наукових досліджень та досягнення запланованого наукового результату та його передачі відповідному замовнику за вказаним договором.

Очевидно, що застосування у вказаних сполученнях прийменника «на» є найбільш вдалим лексично і граматично, оскільки він уживається, зокрема для позначення:

а) обставинних відносин для призначення способу дій, особливостей її перебігу;

б) просторових відносин для позначення предмета, на який спрямовується відповідна діяльність, сфери такої діяльності, простору та меж відповідної дії;

в) відношення мети відповідної дії¹.

Саме з цих позицій поняття «договір на виконання науково-дослідних робіт» (виділено нами. — В. А.) вказує на мету відповідної діяльності — виконання зазначених робіт, які мають проводитися у певному часі та просторі та відображати сферу відповідної діяльності — наукову діяльність щодо проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень. Із цих позицій застосування прийменника «на» більш практичне, ніж використання прийменника «про», хоча не виключається як можливий варіант й останній, проте він у контексті «договірних правовідносин про виконання науково-дослідних робіт» меншою мірою є малозвучним.

Звісно, за таких умов можна апелювати до законодавця, скаржитися на недосконалість механізму нормативно-правового регулювання, його нескоординованість, хаотичність, слабкість законодавчої техніки тощо, однак до законодавчого урегулювання цих правовідносин проблема залишалася відкритою та без належної відповіді самої правової, зокрема цивільно-правової науки, яка не виробила на той час теоретико-правових моделей регулювання договірних правовідносин на виконання науково-дослідних робіт.

Треба взяти до уваги і ту обставину, що всі правовідносини, які виникали на підставі вищезазначених договорів, складали в той період предмет загальносоюзного законодавства². При цьому, беручи до уваги, що такі договори укладалися виключно між організаціями та відповідно до державних планів, законодавством було передбачено категорію так званих «господарських договорів»³.

Так, постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо підвищення ефективності роботи наукових організацій і прискорення використання у народному господарстві досягнень науки і техніки» передбачалося, що розвиток науки і техніки здійснюється

¹ Див.: Сучасний тлумачний словник української мови / за ред. проф. В. В. Дубічинського. — Х., 2006. — С. 498.

² Див.: Азимов Ч. Н. Договоры на выполнение научно-исследовательских и конструкторских работ. Договоры на выполнение проектных и изыскательных работ / Ч. Н. Азимов // Советское гражданское право. Ч. 2 ; под ред. проф. В.Ф. Маслова, проф. А.А. Пушкина. — К., 1978. — С. 232.

³ Там само.

на підставі Державного п'ятирічного плану розвитку народного господарства бувшого Союзу РСР¹.

Основні показники державного плану деталізувалися відповідно в республіканських галузевих п'ятирічних і річних планах науково-дослідних робіт та відповідних планах наукових організацій промислових, науково-виробничих підприємств або об'єднаннях, які після відповідного затвердження в установленому порядку ставали організаційно-правовими передумовами виникнення договірних правовідносин².

Саме на кінець 60-х років минулого століття було підготовлено та легалізовано Типове положення про порядок укладання господарських договорів і видачі внутрішньоміністерських замовлень на проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт, затверджене постановою Державного Комітету Ради Міністрів з науки і техніки СРСР від 5 серпня 1969 року³ та доданий до нього Типовий договір на проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт.⁴

Зазначене Типове положення по суті легалізувало розуміння господарських договорів на проведення науково-дослідних робіт і стало провідним нормативно-правовим актом, що визначало на той час юридичну природу договірних правовідносин на виконання науково-дослідних робіт, як публічних правовідносин, які склалися на підставі планових показників і замовлень, які видавалися міністерствами і відомствами на проведення вказаних робіт відповідними державними науковими організаціями та з якими на підставі вказаних організаційно-правових засад укладалися конкретні договори на виконання цих робіт, що і породжувало прямі і зворотні договірні зв'язки сторін — замовника та виконавців науково-дослідних робіт та розробок.

Типове положення у той же час визначало укладання договорів на виконання науково-дослідних робіт, які пов'язувалися із прискоренням науково-технічного прогресу в промисловості, транспортній сфері, ін-

¹ СП СССР. – 1968. – № 18. – Ст. 122.

² Азимов Ч.Н. Договоры на выполнение научно-исследовательских и конструкторских работ. Договоры на выполнение проектных и изыскательных работ / Ч. Н. Азимов // Советское гражданское право. Ч. 2 / под ред. проф. В. Ф. Маслова, проф. А. А. Пушкина. – С. 233.

³ Законодательство о капитальном строительстве. – Вып. 1. – М., 1970. – С. 583–594; Сборник нормативных актов по гражданскому законодательству : в 2 ч. Ч. II. – М., 1981. – С. 176.

⁴ Законодательство о капитальном строительстве. – Вып. 2. – М., 1977. – С. 72–75.

ших галузях народного господарства, з тим, щоб досягнуті наукові розробки могли впроваджуватися у виробництво, зокрема щодо створення нової техніки, нових науково-технічних ідей та знань у процесі вирішення конкретних практичних виробничих завдань та надання послуг.

Указаний нормативно-правовий акт став офіційним джерелом у регулюванні цивільних договірних правовідносин на виконання науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт, зокрема, встановлював права, визначав обов'язки та відповідальність сторін зазначених правовідносин, умови виконання договірних зобов'язань, термін дії договірних правовідносин, предмет договору, особливості виконання вказаних робіт, пов'язаних із науковим пошуком та ризиком для досягнення наукового результату, терміни виконання загальних робіт, окремих етапів, час виконання згідно з плановим завданням, можливості заміни видів робіт, виконавців робіт на підставі додаткової угоди, ціну робіт, яка визначалася кошторисною вартістю, що передбачала прямі та накладні витрати, авансування робіт у відсотковому відношенні до її загальної вартості за умови, що виконавцями робіт є науково-дослідні, проектно-конструкторські організації та технологічні установи та вищі навчальні заклади включно.

Особливо акцентувалося на здійсненні контролю за якістю виконаних науково-дослідних робіт, особливості і юридичне значення підписання Акта прийому-передачі виконаних робіт та отриманих (неотриманих) наукових результатів, порядок підготовки та передачі науково-технічного звіту виконання наукових робіт, а також фінансового та інших передбачених календарним планом виконання науково-дослідних робіт документів, відповідності одержаного наукового результату показникам технічного завдання, можливі відхилення та складання Акта про наявні порушення і відступу від технічного завдання, особливості виправлення та виконання додаткових робіт, порядку укладання додаткової угоди на вимогу замовника за рахунок коштів несумлінного виконавця, а також особливості розрахунків замовника у разі отримання негативного наукового результату за умови додержання вимог технічного завдання.

Важливою складовою договірних зобов'язань у цих правовідносинах відповідно до Типового положення та відповідного договору передбачалася майнова відповідальність сторін за невиконання, неналежне виконання договірних вимог та зобов'язань. Зокрема, виконавець визнавався відповідальним за допущені відхилення від гарантованих техніко-економічних параметрів і показників, дефекти, допущені

у науково-технічних розрахунках і документації з обов'язком їх усунення в установлений сторонами термін, встановлювався розмір неустойки за порушення такого терміну у відсотковому відношенні від вартості робіт, які підлягають виправленню та доробці. Він передбачав також порядок відшкодування замовнику фактичних збитків, заподіяних неналежним виконанням науково-дослідних робіт, низькою їх якістю в розмірі (сумі), що не покривалося неустойкою, але не більше вартості договору неякісного виконання робіт, або їх окремих етапів, передбачалася також неустойка за порушення термінів завершення окремих етапів, або у цілому науково-дослідних робіт до одного та більше одного місяця.

Відповідно Типове положення про порядок укладання господарських договорів і видачі внутрішньоміністерських замовлень на проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських і технологічних робіт від 5 серпня 1969 року містило нормативні приписи щодо відповідальності замовника перед виконавцем за несвочасне приймання виконаних робіт у формі санкцій за кожний день прострочення, але не більше суми, встановленої в абсолютних величинах, за прострочення перерахування авансових платежів у формі пені за кожний день прострочення, за безпідставну (повну або часткову) відмову від акцепту виданої платіжної вимоги виконавця у формі штрафу, взятого у відношенні від суми відмови акцепту та встановлювало підвищені розміри неустойки (штрафу, пені) за порушення умов договору сторін, що взяли на себе відповідні зобов'язання.

Загальне положення про науково-дослідні, дослідно-конструкторські і технологічні організації від 13 листопада 1970 року, як зазначали деякі вчені, також вважалось комплексним нормативним актом, на якому повинно базуватися однозначне правове регулювання діяльності наукових і технічних організацій¹.

Проте насправді, як зазначає вчений, вказаний нормативно-правовий акт поширювався далеко не на всі види наукових організацій, зокрема на науково-дослідні, проектно-пошукові та проектно-технологічні організації, які виконували роботи для потреб капітального будівництва, а також те, що воно не поширювалося на науково-дослідні підрозділи науково-виробничих об'єднань, що не мали правового становища юридичної особи².

¹ Див.: Рассохин В. П. Связь науки и производства / В. П. Рассохин // Социалистическое право и научно-техническая революция. – М., 1979. – С. 137.

² Там само. – С. 137–138.

Вказане положення регламентувало класифікацію функцій науково-дослідних організацій загальнонаукового профілю і наукових, конструкторських, технологічних організацій вузькогалузевого («відомчого») профілю.

При цьому, якщо перша група науково-дослідних організацій свою діяльність мала спрямовувати на виконання переважно фундаментальних наукових досліджень у сфері природничих, суспільних, медичних, сільськогосподарських і частково технічних наук, то відповідні наукові, конструкторські і технологічні організації повинні були зосереджувати свою діяльність на проведенні в основному прикладних досліджень і відповідних розробок у різних галузях тодішнього народного господарства. І це при тому, що Загальне положення містило формально-юридичну формулу про його поширення на всі різновиди галузевих організацій і в той же час інші приписи визначали функціональний, переважно технічно-прикладний характер діяльності у промисловості та малоприсади для інших сфер галузевої діяльності.

Однак, попри все викладене, вказане Загальне положення створило хоч і не досить досконалі нормативно-правові засади щодо виконавців науково-дослідних та інших робіт, утім визначало приписи правового становища наукових та інших організацій як основних на той час суб'єктів проведення наукових досліджень.

Суттєве значення для з'ясування особливостей правового регулювання договірних правовідносин на виконання науково-дослідних робіт має аналіз Положення про договори на створення (передачу) науково-технічної продукції, затверджене постановою Державного комітету СРСР з науки та техніки від 19 листопада 1987 року № 435 за погодженням із Держпланом СРСР, Мінфіном СРСР¹, яким було визначено найменування контрагентів договору, їх банківські, телеграфні та поштові реквізити, найменування відповідної науково-технічної продукції, встановлено систему вимог до такої продукції (наукових, технічних, економічних, соціальних тощо), термін чинності договору, строк та порядок передачі науково-технічної продукції замовнику. Важливою умовою була договірна ціна (яка могла уточнюватися у відповідному протоколі, підписаному сторонами), особливості та порядок проведення розрахунків за виконану та обумовлену технічним завданням науково-технічну продукцію, права та обов'язки сторін щодо виконання, передачі та розпорядження науково-технічною продукцією,

¹ БНАМ и В. – 1988. – № 5. – С. 8–16.

умови щодо додержання правил конфіденційності та відповідальність сторін за порушення договірних зобов'язань.

У той же час за згодою сторін до договору мали додаватися такі документи: технічне завдання на виконання науково-дослідних робіт, календарний план виконання цих робіт з визначенням етапів у конкретні терміни, протокол погодження договірної ціни, Акт приймання-передачі науково-технічної продукції як наукового результату завершених науково-дослідних робіт.

Не виключалося включення до договору на створення і передачу науково-технічної продукції інших умов, які визначалися сторонами як факультативні умови та вимог, зокрема щодо впровадження вказаної продукції, сфери їх застосування, визначення етапів виконання науково-дослідних робіт, строків їх виконання, вимоги щодо науково-технічної продукції та ін.

Аналіз змісту укладених нормативно-правових актів та практики їх застосування дозволяє узагальнено констатувати таке:

1. Нормативно-правове регулювання відносин на виконання науково-дослідних робіт та їх різновиду на створення і передачу науково-технічної продукції спрямовувалося на опосередкування правових зв'язків, які склалися переважно між науковими організаціями — з однієї сторони, а з другої сторони — підприємствами, організаціями, установами щодо досягнення наукового результату шляхом проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень на підставі договорів, які за своєю юридичною природою можна було віднести до категорії господарських, на той час нелегалізованого та некодифікованого господарського законодавства та цивільного законодавства бувшого Союзу РСР.

2. Зазначені договори на виконання науково-дослідних робіт ставали юридичними засадами формування договірних правовідносин на виконання зазначених робіт (на створення і передачу науково-технічної продукції), хоча приписи, які упорядковували зазначені відносини, спрямовувалися власне на проведення науково-дослідних робіт, а не отримання запланованого і узгодженого договором наукового результату (науково-технічної продукції).

3. Договірні правовідносини на виконання вказаних робіт формувалися на підставі зазначених договорів у межах п'ятирічних або річних планів проведення цих робіт, з видачею відповідних замовлень як організаційно-правової передумови їх подальшого укладання із відповідними державними науковими організаціями чи установами, що

свідчило про їх виключно, згодом переважну публічно-правову природу. А у разі виникнення колізій (спорів) між суб'єктами цих правовідносин розглядалися в органах Державного арбітражу при Раді Міністрів СРСР, відповідно союзних республік та органах відомчого арбітражу.

4. У розвитку нормативно-правового регулювання наприкінці 1960-х років спостерігається тенденція до прийняття Типових положень як різновиду нормативно-правових актів, що визначали порядок укладання «господарських» договорів і видачі внутрішньоміністерських¹ замовлень на проведення науково-дослідних робіт, які легалізувалися Союзним Державним Комітетом з науки і техніки Ради Міністрів СРСР як основним координаційним та функціональним органом тодішньої держави, приписи яких деталізувалися у відомчих нормативних актах.

5. Зазначена практика нормативно-правового регулювання зберігалася до встановлення законодавчих цивільно-правових засад бувшого Союзу РСР шляхом прийняття відповідного законодавчого акта, який затвердив укладання договору на виконання науково-дослідних робіт як різновиду договірних підрядних правовідносин.

¹ Законодательство о капитальном строительстве. – М., 1977. – Т. 1. – С. 583.